

Vándza Mihály. Neve összeforrt *A' Búsongó Amorral*, az újabb magyar irodalom e merész alkotásával. Irodalomtörténeteink a műről nem sokat, a szerzőről pedig alig szólnak.¹ Részletkutatások hiányában meg kellett állapítani, hogy azok közé az írók közé tartozik, akiknek „életéről keveset tudunk”.² Az egyetlen számbavehető cikk, illetőleg tanulmány, a *Szendrei Jánosé*, részben művészet-, részben várostörténeti jellege miatt az irodalomtörténet figyelmét elkerülte.³ Kétségtelen, Szendrei jobbjára csak a történelmi festőt méltatja Vándzában, ám ugyanekkor fontos életrajzi adatokat is közöl. Szerinte „Wántza, teljes nevén somkúti és perecseni ifjabb Wántza Mihály 1781. október 12-én Perecsenben (*Szilágyperecsen*) született. Familiája a Vancsa nemzetségből származott, melynek régi nemessége 1797. december 9-én Bécsben igazoltatott.” Atyja Perecsenben, Nagydobán, Varsolcon s végül Somlyóújlakon volt református lelkész. A költő népes családjának második gyermeke volt.

Amit Szendrei részint családi szájhagyomány után állít, igazolható, illetőleg kiegészítőleg vonatkoztatható *A' Búsongó Amorból* hősünkre is. „Somlyó-Ujlak”, „Peretsen” és „Varsoltz” c. költői leírásaiban ugyanis a figyelmes olvasó észreveheti a személyes élmény indítékait és emlékeit (Pl. „Varsoltz”. Itt nem merem számat szavakra nyitni: nem, hanem csak egy vizifához dőlve a' Krasznába szórom gondolataimat, hogy ez azokat a' tárgos Oceánba öntse ki, — s ott *gyereki játék életéről*⁴ suttogni hagyom...” (86. l.).

Vándza Kolozsvárott volt diák, s az iskola padjaiból csapott fel színésznek. Ám, — úgylátszik —, „csak azért vették maguk közé az actorok, mert ügyes kezű fiú volt s a dekorációk festéséhez pompásan értett”. Ott hagyta tehát a színpadot, s előbb Kolozsvárt Neuhauser Ferencnél, majd Bécsben a festőakadémián Hess Mihálynál tanult, hogy művész képezze ki magát. Mikor ment ki Bécsbe? — csak gyaníthatjuk. A századforduló egyik írójáról és festőjéről lévén szó, a legfontosabb forrás, ahová fordulnunk kell, Kazinczy levelezése. Kazinczynál 1807. április 24-én találkozunk először nevével. Örkényi Ferenczy Lajosnak előttünk ismeretlen levelére válaszolva írja Kazinczy ezeket: „A' Búsongó Amort nem olvastam. Ha a' név meg nem téveszt, az Vandza Mihálynak munkája, kit két vagy három esztendő előtt Debreczenben láttam, midőn Erdélyből Bécsbe ment festést tanulni. — Hozzá adom még azt, hogy B. Wesselényi Miklósnál léttemben Professor Neuhauser, a' ki őtet is tanította a' festésben, felőle úgy szóllott,

¹ Szinnyi József (Magyar Írók XIV, 838—9) csak ennyit tud róla: Vándza Mihály, akadémiai festő. — Színművei kéziratban: Móses stb., Zöld Marci stb., Orpheus stb., Don Fernando és Eugenda(!) stb., Hunyadi László stb., Álom stb. — Adattár: Honművész 1837:39. sz. és egykorú színlapok. Megjegyzem, hogy *Könyves Máté: Játékszini Koszorú*. (Pesten, 1834.) című könyvecskéjének „Játékszini Könyvtár” fejezetében a köv. darabokat tartja „Vandza” műveinek, illetőleg fordításainak: Álom (m), Don Fernando és Eugenia (m), Orfeus (f), Rang és szerelem (f), Száműzöttek (f), Thronus fénye az érdem (f), Zöld Marci (m) (133, 142, 168, 172, 176, 181, 182. l.) — Az igen alapos Tolnai Vilmos *A nyelvújítás-ban* (Bp. 1929. 99. l.) azt írja, hogy „akadémiai festő, színész, színigazgató, színműíró pályája még ma is ismeretlen.” — Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténetében* (Bp. 1932. V, 208. kk. és 872. kk.) sem találunk róla többet.

² Pintér, i. m. 208.

³ *Vasárnapi Újság*, 1910. 164. kk. „Egy elfelejtett magyar történelmi festőről.” — Behatóan foglalkozik még Miskolc város története (Miskolc, 1911.) című művének V. kötetében Vándzával (különösen 380—7. l.).

⁴ Az én aláhúzásom.

mint közepszerű fej felől. —⁵ Kazinezy e soraiból arra következtethetünk, hogy Vándza 1804—5 táján ment ki Bécsbe. Meglepő mindenestre az, hogy 1806-ban oly művel lepi meg a közönséget Pesten, amilyen A' Búsongó Ámor.

A kötet tartalmába és értékelésébe e helyütt nem bocsátkozhatom. Az írói pályakép megrajzolását tartva szem előtt, csupán ezt állapítom meg: a szövegből kiderül, hogy mielőtt Bécsbe jutott, bejárta Pest-Budát és a Dunántúlt, főleg a Balaton környékét. Másik észrevételünk a kötet 163. számozatlan lapján olvasható afféle szerzői jelentésre vonatkozik. Ebben u. i. többek között ezt találjuk: „Következendő Munkáimat pedig Férjfiainknak tellyes bizodalommal ígérem és ajánlom, előre hízelkedvén magamnak azzal, hogy ha Tragédiáim köz-fényre jöhetnek (mellyek közzül egy Darab már idegen nyelvre is által fordittatott) legalább mint egy jóra törekvő Tagját a' Társaságnak el fognak szenvedni.“⁶ Tehát ezidőtájt már erőteljesen foglalkozik irodalommal.

1808—9-ben még Bécsben volt.⁷ 1809-ben elvégezvén a képzőművészeti akadémia festészeti tanfolyamát útlevelet kapott, — írja Szendrei —, hogy hazájába visszatérhessen.“ Semmiesetre sem állja meg tehát helyét Rác Sándor azon állítása, hogy „az académiában tizenhét évet mulatott.“⁸ Kapcsolatai,⁹ bármily hosszú vagy rövid időt töltött is Bécsben, honfitársaival de különösen a hazai színészekkel nagyon szorosak lehetnek, mert „haza jövő útjában Pesten megállapodott s a színházat meglátogatván a tagokkal barátságba elegyedett, s azon gondolatra jött, hogy ő is egy Truppot alapít, — s Kolosvárt állítja föl a Thália templomát.“⁹ Don Fernando és Eugénia című darabját is előadták a következő év július 9. napján.¹⁰

⁵ Kaz. Lev. Bp. 1893. IV, 563. — Vö. még VI, 58. — Kazinezy 1805 őszén volt Zsibón. Hessre és Neuhauserre l. *Kaz. Lev.* IV. kötetének jegyzeteiben. Itt jegyzem meg, hogy a forrásokban és feldolgozásokban Vándza neve a legkülönbözőbb alakban fordul elő. Maga sem követett egységes gyakorlatot! Hol Waandza, hol Wandza, hol Vándza stb. alakot ír. — A család ma a Vánca formát használja. Érdekes, hogy Váczy János e levélhez írt megjegyzésében mintegy kételkedve fogadja, hogy „Kazinezy... A Búsongó Ámor Vandzának tulajdonítja.“ Szerinte a mű „ily címet visel: A busongó Ámor egy hajnali édes andalmány teremtménye; Az elmeftuttatásban gyönyörködő szép nem kedvéért (Pest, 1806.); névtelenül jelent meg. Vandzától nem is ismeretes más mű, mint a Zöld Martzi vagy az uton álló harania“ stb. (623. l.). — A' Búsongó Ámornek kettős címlapja van. A szerző neve csak az első szerepel, s úgy látszik, e lap egyes példányokból hiányzik, ezért említi anonym munkának. Pl. Beöthy Zsolt, A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetésében (Bp. 1888.) így: „Már 1806-ban megjelent az újtók ellen egy gúnyirat: a Busongó Ámor.“ (I, 158. l.) — Érdekes, hogy ő és mások is nyelvújítás ellenes műnek tartja! — Vándzáról egyébként több ízben esik szó *Kaz. Lev.*-ben. Egyes kötetek mutatói azonban kiegészítendők a következőképpen: V, 490, 509. kk., VII, 33.

⁶ Társaságnak = társadalomnak. Mi lehetett a „Darab“ címe? tartalma? megjelent-e? stb. olyan kérdések, amelyekre még nem tudunk válaszolni. A Búsongó Ámor kiadójáról, N. Kiss Istvánról l. Gárdonyi Albert „Régi pesti könyvkereskedők“. Bp. 1930. Orsz. Széchényi Könyvtár kiadv. II. sz. 45. kk.

⁷ Vö. erre *Kaz. Lev.* V, 490. — E levélben olvasható Vándza Cserey Farkashoz írt sorainak egy része! Bécsi tartózkodásáról még i. m. V, 509. kk., VI, 6. és 58. — Az nem valószínű, bár nincs kizárva, hogy az Erdélyből 1806 májusában kirajzott „nemzeti színész Társaság“ „úgy nevezett 'Sansculotte' csapatá“-val vette volna útját Bécs felé. Ez a társaság 1807-ben Szegedről „Debreczen felé még egy kerületet tévén Pünkösd'hava 1-ső napján“ érkezett Pestre. Tény, hogy „ez azután már későbbre lett magyarországi színész Társaság“ névsorában nem szerepel! Könyves i. m. 23. kk. 28. l.

⁸⁻⁹ Rác S.: Emléklapok egy agg színész életéből. Miskolc, 1856. 17.

¹⁰ Honművész 1837. 279. — Könyves: i. m. 142. szerint ez ugyan fordítás. — L. még Bayer József: A nemzeti játékszín története. Bp. 1887. II, 394—5.

Valóban elhatározta, hogy Kolozsvárott az 1810. április 10-re hirdett országgyűlési időszakra színjátszó társaságot szervez. Januárban tehát felkeresi a nagy színpártoló Wesselényi (†1809) özvegyét s engedélyt kér, hogy a kolozsvári házában lévő u. n. lóiskolát színházzá alakíthassa át.¹¹ Az engedélyt erre megkapva, az erdélyi magyarság oly nagy lelkesedéssel fordult feléje, hogy — amint Rác írja — „egy nap alatt harmincz páholyra aboniroztak“. De még így is sok nehézséggel kellett megküzdenie, amíg végre 1810. május 19-én „Don Fernando és Eugeniá“-val, tehát saját darabjával bemutatkozhatott. Társulata ekkor még igen kiesiny volt; az igazgatón kívül 12 tagból állott. Ez természetesen kevésnek bizonyult és ezért Vándza június 18-án Pestre ment új tagokért, de csak július 31-ére tért vissza.

A kortársak nagy elismeréssel emlékeznek meg Vándza színházáról és érdemeit Ferenczi is igen melegen méltatja.¹² A *Hazai tudósítások* 1810. júniusában azt írja, hogy a kolozsvári színház „oly állapotban vagyon, hogy ókességei akárhol is tekintetet érdemelnek. De a társaság is úgy igyekszik, hogy mennél méltóbban mulattathassa a hazafiakat... mind köznapokon, mind ünnepeken tömve vagyon a magyar theatrum, ámbár voluának is félre édesgető ösztönök“.¹³ Bár színházát állítólag csupán három hét alatt rendezte be, az mégis „oly szép -oly fényes és pompás...: melynél szebb még nem volt, s nem is lessz(!) soha a magyarnak, — emlékezik vissza az „agg színész“, Rác. — Az egész színház ki volt festve belülről, hol Vánca úr minden esetet vonással remekelt...“¹⁴

A legérdekesebb azonban az, ahogy Döbrentei Gábor nyilatkozik Vándza működéséről. 1811. május 20-án arról értesíti Kazinczyt hogy, „Vándza, a' Kolozsvári Magyar Theatrum Igazgatója, annyira igyekszik, hogy a Gubernator neve napján győzedelmet viva... Orfeus és Euridice adatott. A' Dekorációk bájolók, erősen bájolók“.¹⁵ Mondhatnók, Kazinczyt még ez sem indítja meg, hiszen a nyelvpallérozás nehéz munkájának gyümöleseit féltette, s valóban félthette a Vándza-féle túlbuzgóságtól.¹⁶ Sőt Döbrentei kissé gúnyos megjegyzése a díszletek erősen bájoló, nyilván émylyító mivoltáról. Kazinczy tolláról éles vágással pattan vissza: „Melly bájolók lehetnek azok a' Decoratiók! Melly felette könnyen kielégíteti magát Kolozsvár!!!“¹⁷ Döbrentei mégis, — mert látja, hogy „a' Gubernatori ház, 's Gróf Rédey László nagyon faveállják“ Grossmant —, inkább tudja méltányolni Vándza törekvéseit. Ezidőtájt egyébként éppen Shakespeare *Macbethjének* fordításával foglal-

¹¹ Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet története. Kolozsvár, 1897. 227. — Janovics Jenő: A Farkas-utcai színház. Bp. 1941. (idevágó adatai 43. kk.) sajnos, nem mindenkor helytállók. Itt jegyzem meg, hogy a *Honművés* 1837. évfolyamában közölt színtörténeti cikksorozat, úgy látszik, *Könyves* i. m.-e alapján készült. Innen veszi át tévesen a Vándza-féle kolozsvári színház megnyitásának időpontját és teszi 1811-re. *Könyves*: i. m. 104 kk. — *Honműv.* 366.

¹² A nehézségekre l. Bayer: A nemzeti játékszín. I, 510. kk. Kolozsvári működésére l. bőven Ferenczi: i. m. 232—9.

¹³ I, 145. — A „félre édesgető ösztönök“ a Rédey-házban működő német színházra vonatkoznak. Igazgatója Grossmann volt. Szintén 1810-től játszottak. Vö. Ferenczi i. m. 245. kk. és a további előadandókkal.

¹⁴ *Rác* i. h.

¹⁵ *Kaz. Lev.* VIII, 532.

¹⁶ *Uo.* pl. VI, 470, VII, 33.

¹⁷ *Uo.* IX, 4. — Ugyancsak ezidőtájt Kiss Imréchez írt levelében Kazinczy a rézmetsző Vándzáról, mint „félbemaradt“ művészről tesz említést. VIII, 610. kk.

kozva, azt jelenti Kazinczynak, hogy „Vándzának akarom dedicalni, mivel-hogy a' Játékszín körül közmegvallás szerint hazafiui tüzzel fáradozik”.¹⁸

Bizonyos, hogy Vándza megtett mindent azért, hogy változatos és színvonalas műsorral fejlessze a közönség ízlését és így szolgálhassa az erdélyi színészet nemes hagyományait. Műsorából, amelyet különben Ferenczi a lehetőségig teljes összeállításban közöl, mi csupán a Shakespeaere előadásokat emeljük ki. 1810. november 20-án Hamlet, 1811. április 4-én és 1812. január 28-án Lear, április 11-én Macbeth, június 2-án Hamlet került színre. Vajjon Döbrentei fordításában játszották-e Macbethet, azt nem sikerült eldönteni. Bayer József szerint e Macbeth-előadásnál „régebbit eleddig a magyar színészet története nem ismer!”¹⁹ Érdekes az is, hogy a fentmaradt színlapok tanúsága szerint a Shakespeare darabok címszerepében mindig Vándza lépett föl.

Vándza jószándékú törekvéseinél azonban erősebbek voltak a felmerült nehézségek: a napoleoni háborúk okozta drágaság és annak következményei.. Helyzete többször is megingott, döntően azonban csak 1812. júniusában. Utoljára e hó 16-án lépett fel.²⁰ Ferenczi állítja, hogy „utóbb 1813. elején egy darab időre visszatért, azután Váradon, Debreczenben, Aradon stb. találkozunk vele”. Szendrei és mások szerint Marosvásárhelyre ment. Fodor István „Marosvásárhely színi élete” című füzetének idevágó lapjai és az alábbiak e föltevést megcáfolják.²¹ Ugyancsak nem került föl semmi adat 1813-i kolozsvári szereplésére.

Sokkal valószínűbb azoknak a forrásoknak előadása, amelyek arról tudósítanak bennünket, hogy 1812-ben Debrecen fogadja falai közé Vándzát és társulatát. Am, az 1813-i tűzvész miatt „e' városból legalább kevés időre máshova” költöztek.²² Ez a „máshova” aligha lehet más, mint Nagyvárad, „e' hasonlóan a' nemzeti színészeket mindenkor pártoló város...”, ahová augusztusban érkeztek meg. Itt „csak hat hétig maradt: vásárra (nyilván a Szent Mihály napira) visszatért Debreczenbe, 's innen ismét köz kívánságnál fogva Váradra, hol Sándorfy József Bihar megyei fő orvos és táblabíró eltökélte magában” letelepítésüket. Debrecen megbízottjától, Gulácsy Antal táblabírótól megvett „minden díszítményt, könyv- és ruhatárt, Vándza és Éder (György) urakat megerősíté hivataljokban.” Beleegyezett abba is, hogy a társaság kirándulást tehessen más városokba is. Így jutottak el 1814. telén Aradra.²³

A társaság nagyváradi szerepléséről, illetőleg Vándzáról különösen

¹⁸ Uo. VIII, 532. — A Macbeth-fordításra IX, 147. — Ugyanekkor megjegyzi Kazinczy reflexiójára válaszolva, hogy Vándza „festése felől, ha jónak lehet is mondani, ne képzeljen a Tekintetes Ur magas művészi esetet.” Vö. még 189.

¹⁹ Bayer József: Shakespeare hazánkban. Bp. 1909. I, 157—8, 237, 257—8. I. Könyves i. m. 161. lapján Macbeth fordítójaként „Döbrentei Gá.”-t jelöli meg!

²⁰ Ferenczi: i. m. 237.

²¹ Fodor: i. m. Marosvásárhely, 1933. I, 77. kk. — Szendrei: Miskolcz város. V, 10. l-ján azt írja, hogy Vándza „Marosvásárhelyt ütött tanyát, ahonnan Erdély kisebb városait, továbbá Nagyváradot és Debreczent látta el színházi élvezettel.” Vö. 382.

²² Honnművész 295. — Géresi Kálmán: A debreceni színészet vázlatos története 1798—1898. Debreczen, 1898. Sajnos igen vázlatos. Szerinte a debreceni társaság „10 évig felváltva játszott Debreczenben és Nagyváradon.” — A társaságot csak debreczeninek nevezni, kis túlzás! Helyesebb meghatározást találunk elnevezésére a Hazai és Külföldi Tudósítások 1823. évfolyamában, amikor „Debreczeni és Nagyváradi”-nak írja azt! l. alább.

²³ A nagyváradi színészet történetét ketten is feldolgozták: K. Nagy Sándor: A váradi színészet története 1799—1884. Nagyvárad, 1884. és Náményi Lajos: A váradi színészet története. Nagyvárad, 1898. — Főleg az utóbbi előadására támaszkodtam, bár ez sem mindenkor

Náményi Lajos könyvéből állíthatunk össze értékes adatokat: 1815. július 22-én (Gessner) „Az Abel halála“ című egészen újj, Ó Testamentomi szomorú Énekek elegeyes Játék“-ot adják Udvarhelyi Miklós „hasznára“. „A' Mennyei szózat Wándza úr, Egy Angyal Wándzáné ifj. assz.“ Az 1816. évet — úgy látszik — Debreczenben töltötték, s csak 1817 farsangja óta folytatták játékkukat Nagyváradon.²⁴ Ez évben adta ki Vándza „Zöld Martzi vagy az uton álló haramia. Egy mulattató játék 3 felvonásban“ című darabját, amit az egykorú színészek szívesen játszottak. Erre vallanak Balogh István feljegyzései és más emlékezések.²⁵ Így vált azután Zöld Marci népszerűvé; ez az első ismert magyar megformálása az irodalmunkban később túlon túl sokat szerepeltetett betyárnak.²⁶

1818. március 14-én állítólag Miskolcra előadták „Moses, vagy az izrael népének Egyiptomból lett kiszabadítása“ című „új bibliai históriai drámá“-ját.²⁷ Nagyváradon viszont április 10-én a Kántorné jutalomjátékául előadott (Kotzebue) „Die Brandschatzung“ című darabban Vándza a színlap szerint „Gutman, ein Tischler“ szerepét játszotta. A következő esztendő állítólag Debreczenben töltötte a társulat.²⁸ Valószínűbb, hogy többfelé tett „kirándulást“, mert tudomásunk van aradi szereplésükről is. A legrégebbi fennmaradt aradi színlap tanúsága szerint december 2-án a „Nepomucenus János históriai szomorújáték“-ot adták Pápai István színjátszó fordításában. Vándza IV. Vencel cseh király szerepében lépett föl.²⁹

kielégítő! — Aradi 1814-i szereplésükről Náményi i. m. 49. kk. — *Könyves* i. m. 41. — A magyar színtörténet gazdag irodalma és bő forrás-anyaga sokszor említi Vándzát és társulatát. Ellentmondások és zavaros előadások is akadnak; ennek oka a dolog természetében rejlik. E társulatok hol itt, hol ott bukkannak föl. A feljegyzések azonban ritkán közlik az időpontot olyan alaposan, mint az a késői kutatóknak kívánatos volna. — Félrevezető pl. *Könyves* i. h.-nek alábbi szakasza: „Jóváhagyásával (t. i. Sándorfyval!) a 'Társaság' hasznáért, annak Aradra menetelét, 's bizonyos időig való ott mulatását Mindszent' hava' utolsóig határozta, még is a 'Társaság' kérésére egész télen volt ott maradásban megegyezett, 's az alatt Debreczenben (helyesen: Nagyváradon!) a' játékszín megbővítésén dolgoztatott“ stb. — Az előadás pongyolasága vezetne nyilván félre Váli Bélát, amikor Az aradi színtörténet Bp. 1889. című könyvében a 11. l.-on a váradi színészek első aradi felléptét 1813-ra teszi!

²⁴ Náményi: i. m. 52. — Vándza felesége Kuti Zsuzsanna volt, s valószínűleg csak műkedvelő színész volt kezdetben, mint e korban annyian. Neve legalább is nem szerepel *Könyves* i. m.-ben. — L. még róla Szendrei: Miskolc város. V, 381.; itt Vándza tollából közli a „Familiai ösmertetés“-t. — Hogy az 1816. évet Debreczenben töltötték, igazolható K. Nagy i. m. 36. l.-ján előadottakkal. — Kívánatos volna egyébként Udvarhelyi Miklósnak az Erdélyi Múzeumban őrzött önéletrajzának kiadása, valamint a bihar-megyei levéltár vonatkozó iratainak feldolgozása. Erdély és a Partium színtörténetére vonatkozólag így valószínűleg sok értékes felvilágosítást kaphatnánk!

²⁵ Balogh István feljegyzéseit kiadta Barna János 1927-ben Makón. Vándzára vonatkozólag sajnos igen szűkszavú (114. l.) — Naplóját szintén Barna J. adta sajtó alá Makón 1928-ban.

²⁶ Vö. Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig. Bp. 1927. 244 és 248. l. — A darab ismertetése, ill. bírálata Bayer J.: A drámairodalom története. I, 287—91. — A Zöld Marci népszerűségére l. Dobóczi Pál (Népies alakok az irodalomban a népies irány előtt. Bp. 1912.) tanulmányának adatát, mely szerint 1823-ban még egy változatát is játszották a piaristák szegedi színpadán. (16. kk.) — Tóth Dénes: A magyar népszínmű zenei kialakulása Bp. 1930, 20. utal a Zöld Marci jelentőségére. — Megjegyzem, hogy Vándza mindenkor Zöld-nek írja!

²⁷ Szinnyei i. h.

²⁸ Náményi: i. m. 56. — 1819-i debreceni tartózkodásukról uő. 57. k.

²⁹ Váli: i. m. 14. — Vö. *Hazai és Külf. Tud.* 1819. II, 33. sz. — *Magyar Polgár* 1872. 200. sz.

Az 1820. évről csupán Gaal György „Theater der Magyaren“ című Kisfaludy Károly három drámáját német fordításban nyújtó könyvecskéjének előszavában található említést hozhatjuk fel. Szerinte a nagyváradi társaság 18 tagból áll, köztük Vándza és felesége.³⁰

1821-ben úgylátszik ismét Debrecenben vannak. Erre következtethetünk a Magyar Kurirnak azon beszámolójából, amelyben megírja, hogy február 11-én Ferenc császár és király születése napjának ünneplésekor „jeles gondolatja volt az Hazánk egyik festő és theatrumi talentomiról nevezetes fiának, Vandza Urnak, hogy ezen Innepi Vendégség [ma, sajnos bankettet mondanunk!] alatt, éppen mikor Felséges Urunk, életéért harsogtak a' Vivátkiáltások, egy jól készült galamb formát eresztett le selyem szálon a' szála felső szellőztető lyukán által.“³¹ Az 1822. esztendőről eddig semmi nyomunk sincs, valószínűleg Nagyváradon és „kiránduláson“ voltak. Erre vall az is, hogy 1823-ban Szegeden találjuk Vándzát és társaságát. A Hazai és Külföldi Tudósítások erről többek között így emlékeznek meg: „Szegedről Aug. 25-én. A' Hazának több részeiben fennálló, de egyszer' smind egyéb helyekre költöző Magyar Játékszíni Társaságok között különös figyelmet érdemel a Debreczeni és Nagyváradi Társaság; melly mintegy két hónapig kellemetesen és hasznosan mulatta városunkat. Válogatott énekes, és vigjátékokkal felváltván a' komorabb előadásait, annyira tudta a' Közönségnek kedvét megnyerni, hogy ezen munka idejében és pénz szükében is mindég számos látogatói valának. Tegnap utolszor a' Várban szabad ég alatt játszotta el T. Kisfaludy Károly Urnak szép munkáját: Kemény Simon és Hunyady János neve alatt, melyet háborút képzelő tüzi játék rekesztett be. — A' Játékok elrendezésében 's végbe vitelében különös érdeme tetszett ki Vándza Urnak, a' Társaság Igazgatójának. A' ki valamint a' játékszíni darabok készítésében, úgy a' Theatromi képirásban és muzsikában is különösen jártas...“³²

1824-ben a nagy patronus, Sándorfy meghalt, ám tudjuk, hogy halála előtt „ez évben az igazgatással régi tagját, Bányai Józsefet bizta meg“.³³ Miért volt erre szükség? ha csak nem azért, mert Vándza ekkor vonult vissza Miskolcra. Szendrei Vándza miskolci letelepedését 1818 tájára teszi, ez a fentebbiek alapján megdől, ugyanúgy e feltevései is: „1819-ben alighanem a színháznál nyert alkalmazást, bár az sincs kizárva, hogy tisztán a festőművészetből élt“.³⁴

Közben a nyelvújítás kapcsán neve többször is forgalomba került. Minderről aligha vehetett és vett tudomást.³⁵ Élte a magyar színészet hőskorának áldozatos és viszontagságos életét. Meg kellett küzdenie a valóban művészi ihletű és apostoli lelkületű társak közé befurakodott kétes műveltségű és kóborlási ösztöntől hajtott elemekkel. Közönséget, játéklehetőséget teremteni nem volt könnyű. Csoda-e, ha megfáradva újból esetjéhez nyúl, s bár azt is megosztja a színpad támogatásával, egyre kevesebbet hallunk róla.

Neve újból csak 1828-ban bukkan fel. A Hasznos Mulatságok egyik őszi száma „Művészi Jelesség“ címmel cikket közöl, amelyből arról értesülünk,

³⁰ Gaal: i. m. Brünn, 1820. XXIV. 1., ahol egyébként Vándzánét, mint kedvelt énekesnőt említi!

³¹ Magyar Kurir I, 147. — L. még Náményi: i. m. 58.

³² Hazai és Külf. Tud. 19. sz. — Vö. még Náményi 58.

³³ Náményi 59.

³⁴ Keresztesy Sándor: Miskolcz színészetének története 1753—1904. Miskolcz, 1903. közli az ott tevékenykedett színészek névsorát. Vándza nincs köztük! Így megdől Szendrei azon feltevése is, hogy „1819-ben (ill. később) alighanem a színháznál nyert alkalmazást“.

³⁵ Kaz. Lev. és Tolnai i. m.

hogy „Akadémikus Magyar Képiró, Vándza Mihály“ rövid időre Pestre érkezett, s a Kis-Hid utcában (ma Türr István-utca), a volt Kadetter házban néhány képét kiállította.³⁶ Azt is tudjuk, hogy október 21-én előadták Zöld Marciját, s így nem tartjuk kizártnak, hogy a bemutatóra utazott fel.³⁷

Két esztendő múlva, 1830-ban Miskolcon adják a *Zöld Marcit*, ugyanott bemutatják a *Don Fernandot* is. Ez utóbbit Rozsnyón is játszották november 6-án, ahol 27-én a Kilényivel együtt írt „Hunyady László halála“ című „eredeti historiai szomorújáték“ a került Szinnyei szerint színre.³⁸

Utolsó, s egyben a kortársak bővebb nyilatkozata 1837-ből való, amikor Kassán bemutatták „Álom, vagy a pokolnak tett eskü betöltésére rendelt borzasztó éjféli“ című „fényes diszitményü új tünemény szomorújátékát kardalokkal“. A darabról, illetőleg előadásáról a Honművész így számol be: „A darab tartalma magában silány, de a diszitmények és tünemények változatok különös dícséretet érdemelnek., 's Vándza ur, ki mind ezeknek festésére és elrendelésére Miskolcra ide jönni szives vala, méltán aratott zajos tapsokat. Különösen sikerült a tűz-eső. Az előadás maga tökélytelen volt. A színház tömve“.³⁹

Vándza Miskolcon halt meg, s az ottani avasi református temetőben nyugszik. Sírkövén halála éve nincs feltüntetve, Szendrei szerint az 1854...

Ime, ennyi az, amit mai tudásunk szerint is változatosnak nevezhető életéről vázlatosan előadhattunk. Munkássága bár több jószándékról, mint tehetségről tanúskodik, mégis sok tekintetben úttörő. Akár gáncs, akár elismerés volt jutalma, hosszú ideig lankadatlan becsúggal és „hazafini tűzzel“ fáradzott a magyar művelődésért“. E ez a maga korában különösen nagy érdem!

Csery-Clauser Mihály

Még egyszer a Bánk bán nyomában. Folyóiratunk előző számában Janovics Jenő cikket írt a Bánk bán sorsáról. Az egyébként nagy szeretettel megírt dolgozatban több alapvető tévedés, illetőleg hibás következtetés fordul elő. Ezeket szükséges a tények alapján helyreigazítani. Nevezetesen a cikk azt mondja (67. l.), hogy „kolozsvári színész és kolozsvári közönség hengerítette el az elföldelt Bánk bánról a sziklatömböt“, hogy „a kolozsvári színpadról indult el az örökkévaló élet felé vezető úton“. A valóság ezzel szemben az, hogy a kolozsvári 1834. szeptember 6-iki előadás előtt másfél évvel már színre került a Bánk bán Kassán 1833. február 15-én. Ennek következtében, ahol Janovics Kolozsvárt ír, Kolozsvár elsőbbségét emlegeti, ott mindenütt Kassa értendő. Janovics tudja a kassai adatot, közli is színlapját, de önmagának ellentmondva, mégis ragaszkodik a régi adathoz, Kolozsvár dícsőségéhez. Bizonyos is, hogy sehol, egyetlen magyar színpadon sem fejlődött ki *utóbb* a kolozsvárihoz hasonló Bánk bán kultusz. Ebben nem kis érdeme van E. Kovács Gyula mellett magának Janovicsnak. Az *elsőbbség* dícsősége azonban — akármilyen nehezen esik is, de egyszer már tudomásul kell venni — nem Kolozsváré, hanem Kassáé. Legalább ezidőszertint. Mert az sem lehetetlen, hogy a pécsi nyom igaznak bizonyul

³⁶ Hasznos Mulatságok II, 33. sz. 256—9.

³⁷ Bayer: A nemzeti játékszín. I, 472.

³⁸ Szinnyei: i. h. Zöld Marci febr. 28.; dec. 21. Don Fernando. — Könyves: i. m. 153. l. két Hunyadi László című darabot ismer; az egyik szerinte a Virág Benedeké, a másik a Szentmiklósy Alajosé.

³⁹ Honművész 39. sz.